

הכנס המדעי ה-18
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ז

על הוראה, חינוך ומה שביניהם

יו"ר: פז אלניר

**הוראה קונסטרוקטיביסטית בקיבוץ כפר גלעדי בשנות ה-30 וה-40 של המאה שעברה
מן הזווית של סיפורי תלמידים על מורתם בת-עמי גבעוני-מלמוד לבית אליוביץ'
Constructivist Teaching in Kibbutz 'Kefar Giladi' in the 1930's and 1940's
from the Perspective of Pupils Telling about their Teacher, Bat-Ami
Givoni-Malmud (Elyovich)**

לומדים פעילים המבנים את הידע תוך התנסות וחקר בסיטואציות רלוונטיות הלקוחות מהחיים האמיתיים, נתפסים כאידיאל המהווה את אחת התכליות של מערכת החינוך. זו הייתה התפיסה של התנועה הפרוגרסיבית מבית מדרשו של דיואי, והכיוון שמתווה בעשורים האחרונים הגישה הקונסטרוקטיביסטית להוראה ולמידה.

במסגרת מחקר היסטורי העוסק בהתיישבות הציונית בצפון עמק החולה התוודעתי לסיפורה המיוחד של המורה בת-עמי גבעוני-מלמוד לבית אליוביץ' אשר לימדה בשנות ה-30 וה-40 את הכיתות הצעירות בקיבוץ כפר גלעדי שחגגה השנה 100. בת-עמי, בת למשפחת השומר, הייתה שותפה למרדכי סגל, ביצירה ובמיסוד מערכת חינוך ייחודית שהיוותה את הבסיס לגישת התהליכים שסגל פיתח מאוחר יותר כחלק מן החינוך הקיבוצי המשותף.

תלמידיה של בת-עמי מדורות שונים זכרו את לימודיהם במחיצתה גם ממרחק שנים רבות כחוויות מפתח עוצמתיות שהשפיעו על אישיותם, ערכיהם ותפיסת עולמם. התשתית לזיכרונות הללו הייתה סביבת התרחשותם ועל כן ההקשר המתודולוגי הרחב של המחקר מעוגן בתחום ההיסטוריה המקומית, העמקה במקרה מבחן היסטורי, בין השאר בעזרת תיעוד בעל-פה.

המחקר התמקד בשאלה: אילו מאפיינים של הוראה פרוגרסיבית ו/או קונסטרוקטיביסטית ניתן לזהות בגישתה החינוכית של המורה בת-עמי, ומה ייחודם ומגבלותיהם בהתייחס לסביבה החינוכית, הערכית, האנושית והפיזית של קיבוץ כפר גלעדי ולמערכת החינוך שהתפתחה בו בשנים אלו.

במחקר נחשפו כמה איכויות של מורה המחויב לאורך שנים רבות לטיפול לומדים פעילים סקרנים ומעורבים. בת-עמי מצטיירת כארכיטקטית של מצבי למידה אותנטיים על-ידי בניית רוטינות הזכורות ללומדים כטבעיות ומשולבות בשגרת יומם, אשר טיפחו בקרבם אחריות אישית ללמידה. הגדרת צמחים כשגרה, טיול לסביבה הקרובה והרחוקה, המחשה של תופעות מורכבות בטבע על-ידי משחק פשוט וטבעי, ועוד. היכרות עמוקה עם התכנים ותיווך נכון שלהם ללומדים נדרשו לשם עיצוב מצבי הלמידה הללו. ואכן, בת-עמי הכירה לעומק את הטבע והסביבה הפיזית של הקיבוץ, על צמחיית הבר העשירה שלו, ופעלה כמורה במרחב הזה תוך היותה מודל להזדהות עבור תלמידיה.

תשתית נוספת לדרך הוראתה הייתה פרשנותה הייחודית לסביבה האנושית שהקיפה את הקיבוץ במשך רוב שנות עבודתה – כפרים ערבים בארץ ישראל המנדטורית ומעבר לגבול, שאליהם הרבתה לטייל עם תלמידיה. הערכים המזוהים עם ארגון השומר וקיבוץ כפר גלעדי, כמו הישרדות בסביבה מבודדת על-ידי פתיחות אליה יחד עם הפגנת ביטחון עצמי, נתפסו על ידה כמציאות נתונה. כדוברת ערבית ומתווכת בתקשורת עם השכנים, הקרינה ערכים אלה לתלמידיה והצליחה לטפח בקרבם תחושת ביטחון וסקרנות גם במצבים שיכלו להיתפס כמאיימים.

טיפול חירותו הפנימית של הפרט וחשיבה ביקורתית שנתפסות כיעד ארוך טווח של הגישות הקונסטרוקטיביסטיות לא עלו מתוך הזיכרונות שמבטאים בעיקר חתירה להשתלבות בתרבות ובערכים

הלאומיים והמקומיים. את החינוך לפיתוח חשיבה ביקורתית החליף החינוך להתמצאות ואהבה לסביבה הקרובה. החינוך לחופש והכוונה עצמית בלמידה כיוון לתחומי העבודה והמשק, לביטחון ועצמאות בתוך הבית - כפר גלעדי וסביבתו. במקביל, ייתכן והחתיירה, בהובלת בת-עמי, לטיפוח יחסים מתמשכים עם השכנים הערבים, הוציאו את התלמידים ביישוב המבודד מדלת אמותיהם, אם כי המחקר לא נתן מענה לשאלה עד כמה הייתה לכך השפעה על התפתחותם כבוגרים בעלי תפיסת עולם פתוחה יותר.

מילות מפתח : הוראה קונסטרוקטיביסטית, היסטוריה מקומית, למידה בהקשר אותנטי, חוויות מפתח.

בין מחנכים ומורי מקצוע – הילכו השניים יחדיו? האם נועדו?**Role Perceptions of Homeroom Educators and Subject Area Teachers**

מיסודו, בית הספר במערכת החינוך הישראלית נתפס כמוסד מחנך שתפקידו העיקרי להנחיל ערכים לאומיים, תרבותיים ואנושיים לתלמידיו. בד בבד נדרש בית הספר גם להקנות ידע. למען הגשמת מטרות אלו, מערכת החינוך הישראלית הגדירה שני תפקידים פרופסיונליים שונים: מחנך כיתה ומורה מקצוע, שלהם הגדרות תפקיד שונות, מטרות שונות, דרכי הערכה שונות ותגמולים שונים.

מחקרים מעטים בחנו את השפעתה של מציאות בה קיימים שני תפקידים מקבילים ומשלימים במערכת חינוכית אחת על המורים עצמם. מחקר איכותני זה בוחן את תפיסות התפקיד של מחנכים ומורי מקצוע בבתי הספר התיכוניים, תוך מתן דגש על הייחודיות שבכל תפקיד וקשרי הגומלין ביניהם.

במסגרת המחקר נערכו 14 ראיונות חצי מובנים עם שבעה מחנכים ושבעה מורי מקצוע בתיכון כפרי בצפון הארץ. ניתוח איכותני של הראיונות העלה תמונת המתייחסות להגדרת התפקיד, למרכיבי התפקיד ולמערכת היחסים בין בעל התפקיד לתלמידים, להורי התלמידים ולמורים עמיתים.

באשר להגדרת התפקיד, מחנכים נטו להדגיש יותר את המטרות החינוכיות ואת המרכיבים החינוכיים בתפקידם, בעוד מורי המקצוע הדגישו יותר את המטרות האקדמיות ואת הפן ההוראתי בתפקידם. בהתייחסות למרכיבי התפקיד, המחנכים נטו להדגיש מרכיבים כגון קשר, ניהול, תיווך, ייצוג ומעקב. לעומתם, מורי המקצוע התייחסו למרכיבי תפקיד כגון: קשר, תכנון שיעור, הוראה והערכה. המחנכים הציגו תפיסה הוליסטית יותר של התלמיד, בעוד תפיסת התלמיד של מורי המקצוע הייתה ממוקדת יותר בתחום הידע אותו לימדו. המרואיינים ככלל, ייחסו חשיבות רבה לקיום קשר עם התלמידים. המחנכים ביטאו מחויבות גבוהה יותר לקיים קשר רציף וקרוב עם כלל תלמידי הכיתה שלהם. כל המורים ציינו את חשיבות שיתוף הפעולה עם ההורים. המחנכים תיארו את ההשקעה הרבה בטיפוח קשר זה. בקרב מורי המקצוע היו כאלה שנטו לקשר ישיר עם ההורים, מול אחרים שלא קיימו קשר זה באופן קבוע. עם זאת, הכול ציינו את מרכזיותו של המחנך בקשר עם ההורים. המרואיינים ביטאו תפיסה דומה של מערכת היחסים בין המחנך למורה המקצוע. המחנך נתפס כראש צוות המורים של כיתתו וכאחראי לתהליכי התערבות חינוכיים ולימודיים הקשורים בתלמידי כיתתו. ככלל, מעמדו בבית הספר נחשב כגבוה יותר ובעל השפעה רבה בהשוואה למורה המקצוע.

מערכת החינוך מדגישה, זו לצד זו, מטרות אקדמיות ומטרות חינוכיות ערכיות במהותן. חשיבותו של תפקיד המחנך להשגת המטרות האלו הוכחה מחקרית ואף הובאה כהמלצה בפרסומי ה-OECD. תרומתו של מורה המקצוע להשגת המטרות האקדמיות אינה מוטלת בספק. עם זאת, השוני בתפיסות התפקיד עשוי להשפיע על יכולת ההכלה של מורים, על תחושת השייכות וההשפעה שלהם בבית הספר, ועל מחויבותם לקידום מטרות חינוכיות ערכיות לצד מטרות אקדמיות. המשך מחקר בתחומים אלו, ירחיב את הידע בנוגע להלימה שבין מבנה התפקידים במערכת החינוך לבין השגת המטרות של אותה מערכת.

מילות מפתח: מחנכים, מורי מקצוע, תפיסות תפקיד, מטרות חינוכיות, מטרות אקדמיות.

'מפגשים' – יישומי פדגוגיה מתבוננת עבור אנשי חינוך**'Encounters' – Implementation of Contemplative Pedagogy for Educators**

פדגוגיה מתבוננת מזוהה כזרם חינוכי חדש שהתרחב והתפשט בשנים הראשונות של המאה ה-21 בעיקר בארצות הברית ובאנגליה, ועוד. בשנים אלו יותר ויותר אנשי חינוך ביקשו להביא לחינוך היבטים משלימים ותומכים לגישה הרווחת המצדדת בפיתוח של השכל והתפקוד, צבירה של ידע ומצוינות לימודית כמרכז התהליך החינוכי.

בגישה של הזרם הקונטמפלטיבי, מבקשים אנשי חינוך לתת ללומדים לחקור את עצמם, לדרוש מטרות גדולות מהחיים הפרטיים שלהם ולצאת ממוסדות החינוך אנשים טובים יותר. בגישה זאת, ההתבוננות פנימה לתוך 'מרחבי פנים האדם' נתפסת כמטרה העומדת בפני עצמה. מטרות החינוך בהתייחס למושג 'מרחבי פנים האדם' מוגדרות גם כצמצום של פער בין האדם לבין עצמו ובין האדם לבין האחר. הפדגוגיה המתבוננת מצביעה על הפניית המבט החינוכי לעולם הפנימי של המורה ו/או של התלמיד. הדגש הוא על חינוך ממוקד יחסים (בין מלמדים ללומדים), עם איכויות של הקשבה, אמפתיה, דיאלוג, קשר אנושי והעצמת הרוח. ההזמנה היא להשתמש בדגשים אלו כדי ליצור את החוויה הלימודית על-ידי יצירת הזדמנויות למפגשים ב'מרחבי פנים האדם'. במקביל, הולכים ומתרבים המחקרים המעידים על הקשר ההדוק המתקיים בין מצבו הרגשי-נפשי של התלמיד לבין היכולת שלו לטייב את תהליך הלמידה. תמיכה בדבר ההשפעות החיוביות של מורה בעל מודעות גבוהה ויכולת הכלה טובה על תפקודי תלמידיו הן בפן הלימודי והן בפן של פיתוח אישיות, מגיעה גם מהעולם האקדמי.

אנשי חינוך מעלים את הקושי שיוצר מחסור בכלים פסיכו-פדגוגיים כאלו. יותר מכך, נדמה שהם נרתעים ומשייכים כלים אלו לעולם הטיפול ורואים בו עולם הדורש הכשרה ארוכה ומיוחדת.

מטרתה של תוכנית 'מפגשים' היא לאפשר למורים המשתלמים להתנסות בעצמם בכלי התבוננות מגוונים ולפתח ביטחון ביכולתם להשתמש בכלים אלו בעבודתם. מטרה זו מעודדת את המורה לזום ולהביא עמו למסגרות החינוכיות שפה חדשה. הלמידה נעשית בדרך התנסותית-חוויתית במקביל לדרך אקדמית. אחד העקרונות של התוכנית הוא ליצור עבור איש החינוך מרחב מגוון המאפשר התנסות בדרכים שונות של התבוננות, על מנת שיוכל ליצור בעצמו את החיבורים המתאימים ביותר לאישיותו הייחודית ולרכוש כלים בהם יוכל להשתמש בעבודתו.

ביישומים חינוכיים ניתן לזהות שתי גישות מרכזיות להוראת הפדגוגיות הקונטמפלטיביות: (1) בגישה הישירה הלימוד מתמקד באימון פרקטיקה ספציפית. למשל לימוד מיינדפולנס כפרקטיקה המטפחת אימון תודעתי של קשיבות, ויסות רגשי, גמישות מחשבתית ותבונות ועוד; ו-(2) בגישה העקיפה הפדגוגיה הקונטמפלטיבית עומדת בשירות תכני הלימוד והיא מסייעת בגישה של חוויה ישירה ללימוד של חומר חיצוני לאדם. במקרים אלו תפנה הפרקטיקה את הלומד לחוויה הפנימית על מנת לסייע לו בלימוד של חומר חיצוני לו (למשל, שיעור מדעים בנושא הגשם יפתח בהקשבה לצלילי מים זורמים ובהקשבה לחוויה הפנימית המתרחשת לנוכח הצלילים).

לצורך זה חברו חמישה מרצים מפרקטיקות שונות של התבוננות: התבוננות קשובה (מיינדפולנס), NLP, התבוננות באמצעות חקירה סוקרטית של טקסטים, יוגה, והטבע כמרחב להתבוננות. במסגרת 'מפגשים', המורים הלומדים מייצרים יוזמה המבוססת על המכלול שנלמד ומתנסים ביישומה במארג הבית ספרי תוך קבלת תמיכה מהמרצים. את הקורס מלווה תהליך הערכה.

מחקרים רבים בתחום החינוך, המוח והפסיכולוגיה מצביעים על כך שיכולות אנושיות מתפתחות הן ברמת השינוי המנטלי והרגשי והן ברמת הנירופיזיולוגיה של המוח, והצבתם כיעדים חינוכיים הם ראויים ואפשריים עבור הלומדים. רמת השינוי והשיפור תלויים, כמובן, ברמת המיומנות, התרגול והמומחיות של האדם המתרגל. תוכנית 'מפגשים' מאפשרת ללומדים בה התנסות ראשונית ורכישת כלים בסיסיים להתפתחות עתידית בתחום זה.

מילות מפתח : פדגוגיה (מתבוננת), NLP, מיינדפולנס, פסיכו-פדגוגיה, למידה משמעותית.

מתמחים בהוראה כותבים על מיניות בכיתה

Novice Teachers' Creative Writing about Sexuality at School

מיניות היא אחד הנושאים המושתקים ביותר בשדה החינוך, אך כתיבה ספרותית מאפשרת לנו להציף אל נושא רגיש זה וללמוד אודותיו. במחקר אני בוחנת את מקומה של המיניות בבית הספר כפי שהיא משתקפת בסיפורים שכתבו סטודנטים בשנת ההתמחות שלהם. מאז 2005, משרד החינוך מקיים תחרות סיפורים שנכתבים על-ידי סטודנטים בשנת ההוראה הראשונה שלהם (הקרואה גם שנת ההתמחות, או סטאז'), ומוציא לאור את הסיפורים הזוכים. סיפורים אלו היוו בסיס למחקר זה.

קורפוס המחקר כלל 245 סיפורים שהתפרסמו בין השנים 2005 ל-2015. תחילה איתרתי את הסיפורים העוסקים במיניות, ומצאתי 32 סיפורים (כ-12%) הנוגעים בה ברמות שונות. בכמה מהסיפורים קשר מיני עומד במרכז הסיפור, ואילו באחרים המיניות מוזכרת כבדרך אגב או באופן מטפורי. אחר-כך מיינתי את הסיפורים לקטגוריות. ראשית, הבדלתי בין מיניות תלמידים, מיניות מורים, ומיניות בין תלמידים למורים. בהמשך, בניתוח תוכן אשר התפתח תוך כדי המחקר, הבחנתי בין שלוש קבוצות עיקריות: (1) מיניות פוגענית; (2) מיניות מרוסנת; ו- (3) מיניות חיובית. לאחר המיון בחנתי דוגמאות מייצגות בכל אחת מהקבוצות וניסיתי לאפיין אותן.

מהקבוצה הראשונה עולה תמונה קשה של פגיעה מינית בתלמידים, בביתם או במשפחתם, או הטרדה מינית של מורות בבית הספר. סיפורים אלה שופכים אור על מציאות כואבת בה מיניות שאינה מרוסנת היא פוגענית ומסוכנת, ומורים עומדים חסרי אונים וחסרי כלים להגן על תלמידיהם ועל עצמם כנגדה. הקבוצה השנייה כללה סיפורים בהם מתקיים פיקוח על המיניות של תלמידים ושל מורים, כאשר המיניות נתפסת כמשהו מאיים. בחלק מהסיפורים, הכותבים מצדיקים את הריסון, ואילו באחרים הם טוענים שהריסון מוגזם, לא מידתי, או מוטעה. הם מצביעים על הסכנה בכך שעודף ריסון עלול להפוך את שדה בית הספר לסטרילי, קר ומנוכר. הקבוצה השלישית מתייחסת למיניות החיובית: מיניות תמימה ובוסרית בין תלמידים, שמוריהם מלווים בעין אוהדת, ומיניות של מורים שתלמידים סקרנים לגביה; מיניות כנושא לימודי שמעורר עניין; מיניות כמטפורה לקשר חיובי ובונה בין מורה לתלמידה.

סיפורי המתמחים מציגים שלוש פנים של סוגיית המיניות ומאירים את מורכבותה. עולה מהם כי אמנם גלומות בה סכנות רבות, אך אין להכחידה, כי במיטבה היא מעשירה את החוויה החינוכית ומשמרת את הארוס שבה.

הסיפורים מראים כיצד באמצעות הכתיבה, פרחי הוראה אשר מבססים את זהותם המקצועית, מוצאים אפיק הולם להתמודד עם רגשותיהם לגבי נושאים טעונים. יתרה מכך, קריאה בסיפורים אלה במסגרות של הכשרת מורים ובסדנאות הסטאז' עשויה לסייע בפתיחת דיון בנושא זה, כמו גם בנושאים רגישים אחרים שמן הראוי לדבר בהם.

מילות מפתח: מתמחים בהוראה, מיניות בכיתה, ארוס, הגישה הנרטיבית.

מורים גברים בבית הספר היסודי?! כיצד ניתן לשנות את המצב של מיעוט גברי של מורים הבוחרים בהוראה לבית הספר היסודי?

Male Teachers at the Elementary School? How to Change the Minority Status of Male Teachers Opting for Teaching in the Elementary School?

המציאות בבתי הספר היסודיים הממלכתיים בישראל היא של מיעוט במורים גברים. תמונה זו מאפיינת גם את כל המכללות החילוניות למורים (נשים וגברים) במדינת ישראל, והיא מעלה שאלות רבות: מה מונע מגברים צעירים לבחור בהוראה לבית הספר היסודי כקריירה וכמקצוע לחיים, כיצד ניתן לגרום לכך שגברים איכותיים יבחרו במקצוע, ומה עשוי לעזור להם להיקלט במערכת החינוך שרובה ככולה מאופיינת באוכלוסייה נשית ועדיין מקצוע ההוראה נתפס בחברה כמקצוע נשי.

לא מעט גברים מגיעים למכללות אולם הם בוחרים ללמוד הוראה לחטיבת הביניים ולבית הספר העל יסודי או דווקא חינוך לגיל הרך. תמונה דומה עולה מהספרות בארצות רבות. בספרות המחקרית מצטיירת תמונה דומה בבתי הספר היסודיים, דהיינו, רוב נשי בבתי הספר היסודיים הממלכתיים. גם בעולם הגדול שואפים לכך שיימצאו בבתי הספר היסודיים יותר מורים גברים.

האם כאשר תהיה קהילת משמעותית של עיסוק-למידה לגברים, האם הם יבחרו בהוראה לבית הספר היסודי? כיצד מתחילים ליצור שינוי? האם מורים גברים יוכלו להשתלב בעבודה בעלת צביון נשי? ייתכן ומצב זה ישתנה כאשר למידה תיתפס כאינטראקציה חברתית הכוללת מרכיבים שונים, המאופיינים בהשתתפות חברתית כתהליך למידה המוביל לאינטראקציה חברתית. אינטראקציה זו כוללת ארבעה מרכיבים: משמעות, עיסוק, קהילה וזהות.

במחקר נשאלו השאלות הבאות: מהם הסיבות והמניעים לבחירה במקצוע ההוראה לבית הספר היסודי; מה הוביל אותך להחלטה ללמוד הוראה לבית הספר היסודי; תאר את החוויות במסגרת הלימודים במכללה למורים; כיצד התקבלה בחירתך בקרב משפחתך, חבריך והקהילה אליה אתה משתייך. במחקר השתתפו שישה גברים בוגרי המכללה (שגילם עד 40) ושלוש מנהלות בבתי ספר יסודיים.

מטרות המחקר הן לברר את המניעים של גברים צעירים הבוחרים ללמד בבתי הספר היסודיים, להבין מה עשוי לעזור לגברים נוספים להגיע ללמוד הוראה לבית הספר היסודי, וללמוד כיצד ניתן לשנות את המצב ולגרום לכך שגברים יבחרו במקצוע ההוראה לבית הספר היסודי.

מתוצאות המחקר ניתן להתרשם כי על-פי-רוב, גברים הבוחרים בהוראה עברו כבר דרך בחייהם הבוגרים. הם ניסו ללמוד מקצועות אחרים ומקצוע ההוראה לדבריהם "בחר בהם". "ההוראה קראה לי" אמר אחד המרואיינים.

הימצאותם של מורים גברים בבתי הספר היסודיים יכולה לענות על צרכים שונים של תלמידים בגיל הילדות התיכונה. הזהות המקצועית מתהווה תוך כדי השתייכות לקהילה. המניע האידיאולוגי היה חשוב מאוד בקרב כל המרואיינים והם תפסו את ההוראה כשליחות. הבחירה של גברים בהוראה נבעה מכך שהייתה להם דמות משמעותית של מורה (אישה או גבר) בעברם כתלמידים. כל מי שבחר בהוראה לבית הספר היסודי רצה להיות עבור תלמידיו דמות גברית שניתן להזדהות עמה.

מילות מפתח: גברים מורים, מקצוע נשי, קהילת עיסוק, זהות מקצועית.